

<https://kuihs.uokirkuk.edu.iq/>

PHONETIC SIMILARITIES BETWEEN THE URFA DIALECT AND THE TURKMEN SPEECH OF ERBIL-IRAQ

Lecturer Firas Tahsin

Sabir

Koya University, Faculty of

University of Humanities

and Social Sciences

Dr. Arsan Hashim Mahmood

Al-Saqee

Lecturer in Salahaddin

College of Languages,

Turkish Language Department

تاريخ القبول : 2024-10-6

تاريخ التعديل 2024-9-28

تاريخ الارسال 2024-9-7

Abstract

Language serves as the most vital medium of communication, reflecting the culture, history, and social structure of a society. The Turkish language exhibits a rich structural diversity, characterized by numerous dialects spread across extensive geographical area. This study investigates the common phonetic characteristics between the Urfa dialect, spoken in the Anatolian region of southeastern Turkey, and the Turkmen dialect spoken by the Turkmen population in Erbil.

The Urfa dialect is distinguished by its unique phonetic structure and pronunciation, while the Turkmen speech pattern of Erbil presents a distinctive character, shaped by its extensive historical and cultural influence. A comparison of the phonological features of these two dialects is valuable not only from a grammatical perspective but also as a reflection of cultural interactions and migratory movement. This paper seeks to make a significant contribution to the understanding of Turkish linguistic diversity by uncovering the similarities and differences between these dialects. The study aims to emphasize that language is more than merely a tool for communication; it is a dynamic force that shapes cultural identities and relationships. Consequently, analyzing the common phonetic features of the Urfa dialect and the Erbil Turkmen dialect is crucial for understanding their impact on linguistic culture. Additionally, this research aspires to illuminate broader studies in related fields.

Keywords: Erbil Turkmen dialect, Urfa dialect, dialectology, phonetics.

Doi: 10.32894/1992-1179.2024. 19.02.02.25

مميزات علم الصوت المشتركة بين لهجة أورفا المركزية واللهجة التركمانية/ العراقية الدارجة في أربيل

م. فراس تحسين صابر¹

م.د. أرسان هاشم محمود الساقى²

جامعة كويه

جامعة صلاح الدين - كلية اللغات

كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية

قسم اللغة التركية

مخلص

اللغة هي أداة الاتصال الأكثر أهمية التي تعكس ثقافة المجتمع وتاريخه وبنيتها الاجتماعية. تتمتع اللغة التركية ببنية غنية بلهجات ولهجات مختلفة منتشرة في مناطق جغرافية واسعة. تم في هذه الدراسة تحليل المميزات الصوتية المشتركة بين لهجة أورفا المستخدمة في منطقة جنوب شرق الأناضول في تركيا واللهجة التركمانية التي يستخدمها تركمان مدينة أربيل في العراق. في حين أن لهجة أورفا تتميز ببنيتها الصوتية الفريدة وأسلوب نطقها، فإن لهجة تركمان أربيل تظهر طابعاً مختلفاً حيث أنها تتميز بتاريخها الغني وتأثيراتها الثقافية. إذا أجرينا مقارنة بين المميزات الصوتية لكلتا اللهجتين نلاحظ إلى جانب المنظور النحوي، فإنها انعكاس للتفاعلات الثقافية وحركات الهجرة. تهدف هذه الدراسة إلى تقديم مساهمة كبيرة في تنوع اللغة التركية من خلال الكشف عن أوجه التشابه والاختلاف بين اللهجات المعنية.

الهدف هو التأكيد على أن اللغة هي أكثر من مجرد وسيلة اتصال، فهي عنصر ديناميكي يشكل هويات الناس وروابطهم الثقافية. ولهذا السبب فإن تحليل النقاط المشتركة بين السمات الصوتية لهجة أورفا ولهجة تركمان أربيل له أهمية كبيرة في فهم تأثيرها على الثقافة اللغوية. ونهدف أيضاً إلى تسليط الضوء على الأبحاث الأوسع في المجالات ذات الصلة.

الكلمات المفتاحية: لهجة تركمانية في أربيل، لهجة أورفا، لهجة، علم الصوت.

¹ مدرس - جامعة كويه - كلية العلوم الإنسانية والاجتماعية.

مدرس دكتور جامعة صلاح الدين - كلية اللغات - قسم اللغة التركية² أرسان هاشم محمود الساقى.

URFA MERKEZ AĞZI İLE IRAK-ERBİL'DE KONUŞULAN TÜRKMEN AĞZI ARASINDA ORTAK SESBİLGİSİ ÖZELLİKLERİ

Öğretim Üyesi Firas Tahsi

Sabir

Koya Üniversitesi, İnsani ve
Toplum Bilimleri Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi Arsan Hashim

Mahmood Al-Saqe

Salahaddin Üniversitesi, Diller Fakültesi,
Türk Dili Bölümü

Özet

Dil, bir toplumun kültürünü, tarihi ve sosyal yapısını yansıtan en önemli iletişim aracıdır. Türk dili, geniş coğrafi alanlara yayılan farklı lehçeleri ve ağızları ile zengin bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde konuşulan Urfa Merkez Ağzı ile Irak'ın Erbil İlin'de Türkmenler tarafından kullanılan Türkmen Ağzı arasındaki ortak sesbilgisi özellikleri incelenmiştir.

Urfa Merkez Ağzı, kendine özgü fonetik yapısı ve telaffuz biçimi ile dikkat çekerken, Irak-Erbil Türkmen Ağzı da zengin tarihi ve kültürel etkileri ile farklı bir karakter sergilemektedir. Her iki ağzın sesbilgisel özelliklerinin karşılaştırılması, yalnızca dilbilgisel açıdan değil, aynı zamanda kültürel etkileşimlerin ve göç hareketlerinin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, söz konusu ağızlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyarak, Türk dilinin çeşitliliğine dair önemli bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Amaç, dilin sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, insanların kimliklerini ve kültürel bağlarını şekillendiren dinamik bir unsur olduğunu vurgulamaktır. Bu nedenle, Urfa Merkez Ağzı ile Irak-Erbil Türkmen Ağzı'nın sesbilgisi özellikleri arasındaki ortak noktaların analiz edilmesi, dil kültürü üzerindeki etkilerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışmanın, ilgili alanlarda yürütülecek daha geniş kapsamlı araştırmalara ışık tutmasını amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Erbil Türkmen Ağzı, Urfa Merkez Ağzı, Ağız, Sesbilgisi.

1. Giriş

Şanlıurfa veya Urfa şehri Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Uzun bir geçmişe ve medeniyete sahip olan Urfa, yaklaşık on bir bin yıllık tarihi bulunmaktadır. Sırasıyla Osrhoene Krallığı, Bizans (Roma), Arap, Selçuklu, Eyyubî, Karakoyunlu, Osmanlı ve son olarak Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin egemenliğinde kalmış bir şehirdir.

Şanlıurfa, şehir idari alanı içerisinde kuzeyden Hilvan, kuzeybatıdan Bozova, kuzeydoğudan Siverek, güneyden Akçakale ve Harran yer alırken, batıdan Suruç ve doğudan Viranşehir ilçeleriyle çevrelenmiş olan merkez ilçede yer almaktadır (Şahinalp, 2005: 65-66).

Erbil Vilayeti ise, Irak'ın kuzeydoğusunda yer alan antik kentlerden biri olup, toprakları Büyük Zab ve Küçük Zab Vadileri arasında sınırlıdır. Kuzeyde Türkiye ile sınırlanmış, güneyde Kerkük Vilayeti, doğuda İran ve Süleymaniye Valiliği'nin bir kısmı, batıda ise Musul Valiliği bulunmaktadır.

Bugün Erbil, Irak şehirleri arasında, bölgenin yaşayan en eski kent merkezi olması nedeniyle antik tarihiyle ünlüdür. Nüfus kalabalığı ve içinde yaşam kalan tek şehir olarak antik çağlardan beri önemini ve adını korumuştur.

Erbil şehri, antik çağlardan bu yana birbirini takip eden dönemlere ve tarihi rollere sahip olmuştur; bu, genel olarak Irak ve özel olarak da bölge için taşıdığı önemi yansıtmaktadır. Bu şehirde önemli tarihi roller ve olaylar yaşanmış ve birçok eski siyasi güç ve hükümet hüküm sürmüştür. Tarihsel gerçekler, Türklerin bu bölgedeki varlığını ve eski çağlardan beri Erbil'in farklı siyasi koşullardaki bu şehirdeki siyasi ve askeri rolünü doğrulamaktadır (Cüzeli, 2019: 23).

Irak'ta asil bir kavim olan Türkmenler bin yılı aşkın bir süre bu topraklarda varlıklarını sürdürmektedir. Irak'ın Erbil, Kerkük, Musul, Diyale illeri ve birçok bölgede yaşamakta olan Türkmenler kendilerine özgü ağızları vardır. Bu ağızlar bugün yaklaşık 2.5 milyon insan tarafından konuşılmaktadır. Türkiye'nin Urfa, Gaziantep, Elazığ, Diyarbakır ağızları ve İran'ın Güney Azerbaycan, Save bölgesi, Tahran ağızlarıyla birçok benzerlik taşımaktadır (Gökdağ, 2012: 113). Bu benzerlikler özellikle Urfa Merkez Ağzı ile Irak-Erbil Türkmen Ağzı arasından sesbilgisi açısından birçok benzerlikler taşımaktadır. Urfa Merkez Ağzı, kendisine özel sesbilgisi yapısı ve telaffuz biçimi ile öne çıkarken, Irak-Erbil Türkmen Ağzı ise dopdolu tarihi ve kültürel etkileriyle çeşitli karektere bürünmektedir. Her iki ağza da bakıldığında sesbilgisel özelliklerinin karşılaştırılması yalnız dilbilgisel bakımından değil, aynı zamanda birçok kültürel etkileşimlerin ve göç hareketlerinin de bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun yanında bu benzerlikler arasında göze çarpan iki ağızda kullanılan benzer sözcüklerin bulunmasıdır. Çalışmada hem ses hem şekil bakımından çok sayıda sözcük tespit edilerek verilmiştir.

Buna ilaveten çalışmamızda bu iki ağız arasında benzerliklerden Ünlü Uyumları (önlük-artlık), ünsüzler, ünsüz değişmesi (Ötümlüleşme, Ötümsüzleşme, Sızıcılaşma (süreklilik), Süreksizlik, Sızıcı Ünsüzler Arasındaki değişmeler, Ünsüz Benzeştirmesi), Aykırılışma, Ünsüz Türemesi (Önseste Türeme, İç seste Türeme, Son seste Türeme), Ünsüz Düşmesi, Göçüşme (Yakın Göçüşme, Uzak Göçüşme) ve Ünsüz İkizleşmesi hakkında bilgi verilmektedir.

2. Ünlü Uyumları

Bir sözcükteki ünlülerin (Önlük – artlık) ve (düzlük – yuvarlaklık) tarafı ile birbirine uymasına ünlü uyumu denir. Bu durum Türkçenin en çok dikkat çeken

özelliğinden biri olup, eklerde veya köklerde, bir sözcüğün bütün ünlüleri, yukarıda belirtilen bakımlardan birbirine benzerler (Erdem; Dağdelen, 2012: 59).

2.1. Önlük-Artlık Uyumu

Bu uyum, Türkçenin ilk yazılı metinlerinden sürekliliğini koruyan önemli bir dil özelliğidir (Erdem; Kirik, 2011: 66). Ancak, Urfa ağız ve Irak-Erbil Türkmen ağızında hem (önlük – artlık) uyumuna uyan hem de bu uyumu bozan misaller bulunmaktadır. Bu durum, (önlük – artlık) uyumunun her zaman kusursuz ve eksiksiz olmadığını gösterir. Yine de, uyum suzluklara rağmen uyum kuralının genel olarak baskın olduğunu söylemek mümkündür (Özçelik, 1997: 19-20). Örneklemeler ilerleyici, gerileyici ve ilerleyici gerileyici benzeşme yoluyla uyuma girmiş sözcüklerdir.

Urfa ağızında:

Hanı, gezeb <Ar. ġazab, síleḥ <Ar. silâḥ, mavı, alav, amanat <Ar. Emanet, barabar, dekḡe (Özçelik, 1997: 19-21).

Erbil ağızında:

Hânı, gezeb <Ar. Ġazab, sileḥ, mawı<Ar.mâ`î (mavi), halaw (alev), ámánát, bereber<Far. beraber, kábáb<Ar.kabâb, ḡikumát <Ar.ḡükümet, ḡeber <Ar. ḡaber, seyere "araba" <Ar. Seyyāre, dekḡe<Ar.daḡıḡa.

2.2. Ünsüzler

2.2.1. Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler

Urfa ağzında yazı dilindeki ünsüzlerin yanında ğ (غ), Һ (ح), Һ (خ), Һ (ق) ünsüzleri kullanılmaktadır. Bu ünsüzlerin çoğu örnekleri alınma sözcüklerde görülmekle beraber Türkçe sözcüklerde de görülmektedir (Özçelik, 1997: 42). Bu durum Erbil ağzı için de geçerlidir.

-Urfa ağzında:

-Yabancı kelime: burğul, ğıram, ağbatı.

-Türkçe kelime: ağ, çağmağa, etmağ, yağ, yoğirtçı.

-Erbil ağzında:

-Yabancı kelime: ğıram, burğıl, bağdad, peğamber.-Türkçe kelime: ağ, çağmağı, etmağ, yağ, yoğirtçı, dağ, bağ, yoğırd, oğlan, bıgaz³.

2.3. Ünsüz Değişmeleri

2.3.1. Ötümlüleşme

Ötümlüleşme; sedasız ünsüzlerin kendi karşılıkları olan ötümlüler haline gelmesi demektir (Ercilasun, 2002: 106).

-Urfa ağzında:

k>ğ konağ, ayağ, tarağ, kıyırığ

³ . Erbil ağzında gösterilen örneklerde (ć: s~c arası, c'den önce hafif bir s sesi işitiliyor, ć: c~s arası, ç'den sonra hafif bir s sesi işitiliyor.

t>d datlı, dam, kızardırsan, işidir, dabançalar, kurd, kaynadırlar, daş, diskinme.

p>b barmağına, bişırır, kabta, mikrob.

ç>c genceleşti, taclı, açlıg, gec, pırınc.

f>v gavırların <Ar.kafir (Özçelik, 1997: 44-45)

-Erbil ağzında:

k>ğ konağ, ayağ, tarağ, kıyırığ, abgada< ha bu kadar (bu kadar), ayâğı, bıçuğa, nâğádá⁴ (ne kadar), toprağ.

t>d datlı, dâm, kızârdırsan, eşidir⁵, dabança, kurd, kaynadıllar, daş, dıscınme, dene.

p>b barmağına, bişırır, kabta, mikrob, bırınc.

ç>c cenceleşti, tâclı, âclıg, gēc, bırınc, kılinc

f>v gavırların <Ar.kafir

2.3.2. Ötümsüzleşme

Sedasızlaşma, sedalı ünsüzlerin kendi karşılıkları durumunda bulunan sedasız ünsüzlere dönüşimleri demektir (Ercilasun, 2002: 109).

-Urfa ağzında:

d>t tókıl-, tikm-, tüken(dükkan), tut-.

g>k kölgeliğ.

⁴ . á: kapalı a

⁵ . í: *ı~i* arası bir ses.

b>p paķır, pıçağ, paķlava.

c>ç çeket, kiraçı, helvaçı, kaķvecí, dabança (Özçelik, 1997: 46-47).

-Erbil ağzında:

d>t tøkilmēsín, tíçmişem, tüken, tut.

g>k>ç kölgēlîh(çölgēlîh).

b>p paķır, pıçağ, paķlava.

c>ç çeket, kiraçı, helvaçı, kaķvecí, dabança, şeçerçí.

2.3.3. Sızıcılaşma(süreklilik)

Süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzler haline gelmesi olayına süreklileşme denir. Sürekli ünsüzler, kendi aralarında sızıcı ve akıcı olmak üzere ikiye ayrıldıklarına göre süreklileşme olaylarını da sızıcılaşma ve akıcılaşma olarak ikiye ayırabiliriz. Sızıcı ünsüzler teşekkülleri sırasında hava için daha dar bir geçit bıraktıklarından süreksiz ünsüzlere daha yakındırlar. Bu yüzden ikiye ayırdığımız süreklileşme olayı içinde sızıcılaşma diğerine göre çok daha geniş yer tutmaktadır (Ercilasun, 2002: 109).

-Urfa ağzında:

ķ>h toķanıhlı, kaķtı, aķardı, doķtor, yoķtı, yaķlaşıl, başladıh, balıh, çoķ

ķ>ğ istemağ, kaçağ, açığ, almağ, ırağ, tarağ, çırağ, konağ.

g>ğ burğul, cıgara, sayğı.

y>v kövliler, köve(Özçelik, 1997: 47-49).

-Erbil ağzında:

q>h kâhtı, aḥârdı, dıhtor, yohtı, yaḥlâşıḥ, bâşlâdıḥ, bâlıḥ, çoḥ

q>ğ istemâğá, kâçâğá, âçuğdı, álmağ, irağ, tarâğ, çırâğ, konâğ.

g>ğ burğul, cığará, sâyğı.

y>v bēvıç(büyük), işlâvın(işleyin).

2.3.4. Süreksizlik

Sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüzlere dönüşmesine “süreksizleşme” denir (Ercilasun, 2002: 117).

-Urfa ağzında:

g ünsüzü: dögi(değil), gendim, dögtıhtan, ögde, öginde, böyüg.

j>c cilet.

ş>ç çarçaflar.

n>k görıkírdí (Özçelik, 1997: 50-51).

-Erbil ağzında:

g ünsüzü: döcí(değil), döctıhtán, öcde(önde), öcinde⁶.

⁶ Erbil Türkmen ağzının en önemli fonetik özelliklerinden biri G> C K> Ç ünsüz değişmesidir. Ağız çalışmalarında yazı dilinde pek rastlanamayacak dilbilgisel özellikler çıkabilir. Bazen bu özellikler değişik coğrafyalarda (Kosova'dan Rize, Erzurum ve Malatya'ya ilaveten Erbil'e kadar) benzer olarak görülebilir (Hazar, 2012, s. 48).

döcí, döctihtán, öcde, öcinde.

j>c gárác.

ş>ç çárçáflár.

n>k cöríçirdí.

2.3.5. Sızıcı Ünsüzler Arasındaki değişmeler

Sistemli olarak karşılaşılan bir değişimdir (Erdem; Kirik, 2011: 102).

-Urfa ağzında:

r>l saraldım(sarar-), yaħaldı(yakar-), köşkel(köşkel), kelpiçlerini(kerpiç).

l>n düznmesi.

m>n bízinkiden (Özçelik, 1997: 51-52).

-Erbil ağzında:

r>l cedéllér (giderler), fillat- (fırlat-), kaçállar (kaçarlar), ölállar (olurlar).

l>n büçín- (bükül-), kırınıp (kurulmuş), neynēsín (neylesin).

m>n belan (balam, ama), indí (şimdi).

2.3.6. Ünsüz Benzeştirme

Ünsüz benzeştirme, yaygın manada bir ünsüz değişmesi hadisesidir. Fakat aynı prensibe dayanan çok çeşitli tezahürleri bulunduğu için ayrı bir konu olarak işlenmeyi gerektirmektedir (Ercilasun, 2002: 125). Urfa ağzında ünsüz

benzeştirmesi açısından en geniş yeri ise l, n, r ünsüzleri tutmaktadır (Özçelik, 1997: 52).

2.3.6.1. İlerleyici Benzeştirme

-Urfa ağzında:

-nd-> -nn- bunnan, tarafinnan, genni gennine, evinnen, onnan, gennilere.

-nl-> -nn- soğannan, kannan, insannan, bedennen, tükennen.

-lr-> -ll- allam, gellem.

-h-s>h-h hırhız.

-ç-ş>ç-ç çarçaflallar (Özçelik, 1997: 53-54).

-Erbil ağzında:

-nd-> -nn- binnan, tarâfinnan, yevinnen, onnan, mennen.

-nl-> -nn- soğannan, cännan, insannan, tükennen, mennen.

-lr-> -ll- allam, cellem, dellem, sallam, çallam, dallam.

-h-s>h-h herhız.

-ç-ş>ç-ç çarçaflállár.

2.3.6.2. Gerileyici Benzeştirme

-Urfa ağzında:

-rl-> -ll- başlallar, yaḥallar, sıḥıllar, olıllar, qurallar, edellar, gideller, dögeller, tikeller.

-zs-> -ss- qandırarmassan, göremessen, vermesse, olmassa, dorğanmassa.

-nb-> -mb- istambul'dan, 'ambara.

l-n> n-n qaynananan, arḥadaşlarnan, sunan, taḥsinen, kimnen, yıḥamaḥnan, kimsenen, aylıḡinan, ağız dadınan, qocasınnan, parasınan, nesinen (Özçelik, 1997: 54-56).

* Birliktelik ekinin pek çok benzeşme örneği sergilemesine rağmen, “+Dan” formunun da yaygın kullanımda olduğu gözlemlenmektedir (Özçelik, 1997: 56). Bu durum ilginç bir çelişki yaratmaktadır:

Köleden (köleyle), etden, senden, ondan, sizden, emriden.

-Erbil ağzında:

-rl-> -ll- başlallar, yaḥallar, sıḥıllar, olıllar, qurallar, edeller, cedeller(giderler), döceller(döverler), tiçeller(dikerler).

-zs-> -ss- qandırarmassan, göremessen, vermesse, olmassa, kırmassa, otırmassa.

-nb-> -mb- istambul'dan, 'ambara, cambaz.

l-n> n-n qayineneynen, arḥadaşlarınan, suynan, taksinen, çiminen, kimsenen, aylıḡinen, ağız dadinen, qocasınnan, parâsınan, nesinen, mennen, onnan.

* Çöleden(köleyle), étten(etle), senden, ondan, sizden, emriden, işiden, ēlinnen.

2.4. Aykırılma

Benzeşmenin tersi bir ses olayıdır. Boğumlanma noktaları aynı veya birbirine yakın olan iki ünsüzden birinin boğumlanma noktasını farklılaştırmasıdır. Aykırılan ünsüzler yanyana veya uzak olabilirler. Urfa ağzında bu ses olayı benzeşmeye göre az görülür.

-Urfa ağzında:

-ll-> -ln- elnen< ellen

-mm-> -mb- hambal(hammal)(Özçelik, 1997: 56-57).

-Erbil ağzında:

-ll-> -ln- elnen,

-mm-> -mb- hambâl(hammal).

2.5. Ünsüz Türemesi

Bir ünsüzün kelimenin içinde bulunmadığı hâlde türemesi durumu, Urfa ağzında daha az belirgin olan bir ses olayıdır ve ünsüz düşmesine göre daha zayıf bir etki gösterir. Verilen örneklerin çoğu, aslında şekil bilgisiyle ilgili açıklamalar içermektedir. Türemeler, kelimenin ön, iç ve son kısımlarında gerçekleşebilir. Urfa ağzında görülen ünsüz türemeleri arasında d, t, h, m, n ve y harfleri bulunmaktadır (Özçelik, 1997: 57).

2.5.1. Önseste Türeme

h-/ Tümesi

-Urfa ağzında: havluda, halla halla (Özçelik, 1997: 57).

-Erbil ağzında: höreller(örerler)

2.5.2. İç seste Türeme

-t-/ Türemesi

-Urfa ağzında: açtırtmaz(açtırmaz) (Özçelik, 1997: 58).

-Erbil ağzında: Durdırttı(durdurdu).

2.5.3. Son seste Türeme

-m/ Türemesi

-Urfa ağzında: Belkım(belki) (Özçelik, 1997: 58).

-Erbil ağzında: Soram (sonra)

-n/ Tümesi

-Urfa ağzında: kımın(gibi) (Özçelik, 1997: 59).

-Erbil ağzında: çımın (gibi).

2.6. Ünsüz Düşmesi

Fonetik etkiler nedeniyle bir kelimedede ünsüzlerin düşmesi durumudur. Bu olay, kelimenin başında, ortasında veya sonunda meydana gelebilir.

-Urfa ağzında:

"d" Düşmesi

geníne(kendi), evlenírlír(evlendir-).

"f" Düşmesi

yuḥa(yufka), çüt(çift).

"g" Düşmesi

çi kíftenín.

"h" Düşmesi

valla, maşalla, ehlülaları(ehlüllahları).

"l" Düşmesi

ḵahıp(kalkıp), ḥaḥ(halk), atmış, boşatmağ.

"n" Düşmesi

deveín(dvenin), fīnasman, bozé(bozan).

"r" Düşmesi

ḵaldırıken(kaldırırken), sona, su sepín(serpin) (Özçelik, 1997: 59-61).

"s" Düşmesi

in cin(ins cin).

"t" Düşmesi

ölen(övlən), urılır.

"y" Düşmesi

üzíní(yüzünü), üzík, üregim, igit, ilan(yılan), böle(böyle), belese, şe, söliyen, peğamber, buğda (Özçelik, 1997: 61).

-Erbil ağzında:

"d" Düşmesi

Enen(ondan sonra)<andın

"f" Düşmesi

Yuḥı(yufka), ćüt(çift).

"g" Düşmesi

Ḳáranuğ (karanlık)< karanggu

"h" Düşmesi

Alla, maşalla, valla, kârebe(elektirik)< Ar.kahraba'.

"l" Düşmesi

Ḳaḥıp(kalkıp), ḥaḥ(halk), dēcí(değil), boşatmağ.

"n" Düşmesi

Ürēcüv(yüreğın), öcінде(önünde), nişşí(niçin), sora(sonra).

"r" Düşmesi

Nēdí(nedir), bígádá(bu kadar), su sep-(serp-), yohtí.

"s" Düşmesi

Hámí (hepsi).

"t" Düşmesi

Hátā "hatta" (7.10) <Ar. حتى.

Üzíní(yüzünü), üzíč(yüzük), ürec(yürek), icit, ilan, bele(böyle), belese(böyleyse), sēle(söyle), peğamber, buğda.

2.7. Göçüşme

İki komşu ünsüzün yer değiştirmesine göçüşme denir. Bazen uygun yapıya ulaşabilmek için ünsüzler arasında göçüşme gerekir. Ancak göçüşmeleri bir kurala bağlamak kolay değildir (Erdem; Dağdelen, 2012: 111).

2.7.1. Yakın Göçüşme

-Urfa ağzında:

-rv> -vr- kevran(kervan), devriş(derviş).

-vr> -rv- arvadı(avrad).

-pr> -rp- torpağ, yarpağ(yaprak), terpenmağ.

-rp> -pr- kiprík(kirpik).

-pl> -lp- çılpah (Özçelik, 1997: 62-63).

-Erbil ağzında:

-rv> -vr- dēvrīṣ(dervīṣ).

-vr> -rv- arvād(avrad).

-pr> -rp- torpaḥ(toprak), yarpaḥ(yaprak).

-rp> -pr- çiprík.

-pl> -lp- çılpaḥ.

*Urfa ağzında iki örnekte ünlü-ünsüz yer değiştirmesi görülür. Aynı durum Erbil ağzında da görülmekte, fakat birinde hece tamamen yer dğiştirmektedir.

-Urfa ağzında:

-ım> -mı- sarmısaḥ(sarımsak).

-uy> -yu- yuḥı (uyku) (Özçelik, 1997: 63).

-Erbil ağzında:

-mır> -rım- samırsaḥ(sarımsak).

-uy> -yu- yuḥı (uyku)

2.7.2. Uzak Göçüşme

-Urfa ağzında:

l-r> r-l yarvalılar, ireli (Özçelik, 1997: 63).

-Erbil ağzında:

l-r> r-l yarval-.

2.8. Ünsüz İkizleşmesi

İki ünlü arasında bulunan ve vurgulu olan ikinci hecenin başındaki ünsüzlerin, zayıf bir açık heceyi güçlendirmek için tekrarlanmasıyla oluşan ünsüz ikizleşmesi, Türkiye Türkçesinde yalnızca birkaç istisna ile karşılaşılan bir durumdur (Karaağaç, 2012: 80).

-Urfa ağzında:

"b" ikizleşmesi

sebbeḫleri.

"c" ikizleşmesi

‘accayıb.

"d" ikizleşmesi

Yeddí, ḳaddar (Özçelik, 1997: 64).

"k" ikizleşmesi

İkki, sekkiz, doḳkız, çekkın.

"r" ikizleşmesi

severraḥ, yérre.

"ş" ikizleşmesi

Aşşağı, eşşek.

"t" ikizleşmesi

Ottız, büttín, ottırdığı (Özçelik, 1997: 65).

-Erbil ağzında:

"b" ikizleşmesi

sebbeḥ, dabban(taban)

"c" ikizleşmesi

‘accayıb, ḥáccí

"d" ikizleşmesi

Yeddí.

"k" ikizleşmesi

İççí(iki), doḳḳız, seççiz(sekiz), şeççer(şeker).

"r" ikizleşmesi

Sırıra(sıra).

"ş" ikizleşmesi

Aşşagı, eşşek, nişşí(niçin), döşşeç(döşek).

"t" ikizleşmesi

Ottız.

Sonuç

Irak-Erbil ağzı, Irak ve Suriye ülkelerindeki Türklerin dilleri, Anadolu sahasında genellikle Batı Oğuzca hâkim olmakla birlikte Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgesinde yer alan Urfa Merkez ağzı, bulunduğu yer itibarı ile Azerbaycan ve Irak-Kerkük Türkmen Türkçesine benzer özellikler göstermektedir.

Çalışmada Urfa Merkez ağzı ile Irak-Erbil ağzı arasında sesbilgisi yönünden bir karşılaştırma yapılarak her iki dilde görülen ortak özellikler ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada dikkati çeken başka bir özellik, her iki ağızda kullanılan benzer kelimelerin bulunmasıdır. Hem şekil hem ses açısından çok sayıda kelime tespit edilmiştir.

Urfa ağzında iki örnekte ünlü-ünsüz yer değiştirmesi görülmektedir. Aynı durum Erbil ağzında da görülmekte, fakat birinde hece tamamen yer değiştirmektedir. İki ünlü arasında bulunan ve vurgulu olan ikinci hecenin başındaki ünsüzlerin, zayıf bir açık heceyi güçlendirmek için tekrarlanmasıyla oluşan ünsüz ikizleşmesi, Türkiye Türkçesinde yalnızca birkaç istisna ile karşılaşılan bir durumdur. Urfa ağzında ve özellikle yazı dilindeki ünsüzlerin yanında ğ (غ), Һ (ح), Һ (خ), ƣ (ق) ünsüzler kullanılmaktadır. Bu ünsüzlerin çoğu örnekleri alınma sözcüklerde görülmekle beraber Türkçe sözcükler de görülmektedir. Bu durum Erbil ağzı için de geçerlidir. Erbil Türkmencesi'nde genellikle (g) harfi (c)ye (k) harfi (ç)ye çevirilir g > c, k > ç olur(cöriçirdi).

Sonuç olarak bu çalışmada Erbil ağzında yer verilmeyen çok sayıda değişimler mevcuttur, değişimleri görebilmek için “Irak-Erbil Türkmen Ağızı” yüseklisans tez çalışmasında görebiliriz.

Kaynakça

- Bayatlı, H. K. (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu
- Buluç, (2007). “Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri”. (Hızl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Cüzeli, Ümit İbrahim (2019). *Tarih Et-türk ve'l-Tükmen Fi'l-Erbil*. Erbil: Et-Tefsir Yayınevi.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B.(2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. D.; Dağdelen, G. (2012). *Karabük ve Yöresi Ağızları*. Karabük: Karabük Valiliği Yayınları.
- Erdem, M. D.; Kirik, E. (2011). *Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Ergin, M. E. (1982). *Urfa Ağzı Sözlüğü*. Şanlıurfa: Harran Yayınları.
- Gökdağ, B. A. (2012). “İrak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 1/1
- Hazar, M. (2012). *Irak Erbil Türkmen Ağzında G> C Unsuz Değişmesi*. Diyalektolog. 47.51.
- Hürmüzlü, H. (2003). *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul :Kerkük Vakfı.
- Hürmüzlü, H. (2013). *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit.
- Kürkçüoğlu, K. E. (1991). *Urfa Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özçelik, (1997). *Urfa Merkez Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saraç, M. A. (2018). *Tanıklarıyla Urfaca Urfalıca*. İstanbul: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, Kütüphane Yayınları.
-

Dr. Öğr. Üyesi Arsan Hashim Mahmood Al-Saqee:

İlk, orta ve lise eğitimini Erbil’de tamamladı. 1999 yılında Ankara Gazi Ünivetsitrsi’nde TÖMER’ı bitirdi. 2003 yılında Eskişehir Anadolu Üninersitesi-Porsuk Meslek Yüksek Okulu- Bilgisayar Programcılığı bölümünden mezun oldu. 2008 yılında Koya Üniversitesi- Diller Fakülltesi- Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü birincilikle pek iyi ortalamayla bitirdi. 2012 yılında Selçuk Üniversitesi’nde Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisansını ve 2020 yılında doktorasını pek iyi ortalamalarla tamamladı. 2009 yılında Koya Üniversitesi’nde araştırma görevlisi, 2010 yılında Salahaddin Üniversitesi’nde araştırma görevlisi ve 2013 yılında Salahaddin Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2020 yılından itibaren Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Bugüne kadar yurici ve yurtdışında birçok akademik faaliyete katılmıştır.

Öğretim Üyesi Firas Tahsin Sabir Haddad:

2009 yılında Koya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu, 2014 yılında Türkiye Nevşehir Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Yüksek lisans bitirdi, Şuan Selahaddin Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatında doktora tahsilini sürdürmektedir. Bu geçirdiği yıllarında, Koya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı ve tahsili ve araştırma yapma devamında öğretim üyesi unvanını hak kazandı, şuan Koya Üniversitesinde görevine devam etmektedir. Türk Dili’ne küçüklüğünden beri ilgi duymakta, özellikle 2000 yılında Türkiyede Gazi TÖMER’i bitirdikten sonra başka bölüm okudu ve kendisini geliştirmek için eğitimi ve öğrenimi hayatında eksik etmedi.